

Висновки. Осмислення теоретичних засад соціологічного дослідження соціальної ролі та соціальної ефективності підприємництва в сучасному українському суспільстві, яке знаходиться у стані складної системної трансформації, передбачає вирішення питань про суть і напрям цієї трансформації. Аналіз вітчизняних та західних публікацій, присвячених даній проблемі, дозволяє виділити основні концепції соціальних трансформацій, у яких підприємництво розглядається як важлива соціальна сила ринкових і демократичних перетворень. Соціальна роль та ефективність підприємництва, як будь-якого виду людської діяльності, в сучасних умовах обумовлена важливістю цілеспрямованого формування та розвитку засад самоорганізації українського соціуму. Адже саме розвиток підприємництва та стимулювання підприємницької діяльності дозволить якісно змінити саму ресурсну основу соціальних трансформацій в Україні.

Література: 1. Сірий Є. В. Підприємництво як предмет теоретико-соціологічного осмислення / Є. В. Сірий / Монографія. – Київ, 2008. – 392 с.; 2. Сірий Є. В. Підприємництво як предмет соціологічного теоретизування: Автореф. дисерт. докт. соціолог. наук / Є. В. Сірий. - Київ. 2010. – 34 с.; 3. Безогодов А. В. Очерки социологии предпринимательства / Под ред. Д. П. Гавры / А. В. Безогодов. – СПб.: Петрополис, 1999. – 224 с.; 4. Чернышева Л. Д. Экономическая социология: опыт теоретико-методологического анализа: Дисс...на соискание степ. д-ра соц. наук / Л. Д. Чернышева. - М., 2000.; 5. Гайденко П. П. История и рациональность: социология М. Вебера и веберовский ренессанс / П. П. Гайденко, Ю. Н. Давыдов. – М.: Политиздат, 1991. – 367 с.; 6. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с.; 7. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма / М. Вебер // Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990. – С. 44 – 272.; 8. Федотова В. Г. Когда нет протестантской этики / В. Г. Федотова // Вопросы философии. 2001. №10.; 9. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер., Т. Лукман. - М., 1995. - 476 с.; 10. Сірий Є. В. Соціологія підприємництва: крок перший / Є. В. Сірий, С. А. Фареник. – Київ: Український Центр духовної культури, 2000. – 252 с.; 11. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні: Національна доповідь / К. О. Ващенко, З. С. Варналій, В. Є. Воротін, В. М. Гець, Е. М., Кужель О. В., Лібанова та ін. – К., Держкомпідприємство, 2008. – 226 с.; 12. Ахиезер А. С. Россия: критика исторического опыта. В 2-х т. / А. С. Ахиезер. -Новосибирск, 1997. – 254 с.; 13. Зарубина Н. Н. Без протестантской этики: проблема социокультурной легитимизации предпринимательства в модернизирующихся обществах / Н. Н. Зарубина/ Вопросы философии. 2001. №10.; 14. Нугаев Р. М. Смена базисных парадигм: концепция коммуникативной рациональности / Р. М. Нугаев // Вопросы философии. 2001. №1. 15. Курдина С. Г. Институциональные матрицы и развитие России / С. Г. Кирина. - Новосибирск, 2001. 306 с.; 16. Бессонова О. Э. Институты раздаточной экономики России: ретроспективный анализ / О. Э. Бессонова. - Новосибирск. 1997. – 332 с.; 17. Олейник А. Н. Издержки и перспективы реформ в России: институциональный поход / А. Н. Олейник. - М., 1997.; 18. Степанов Е. И. Экономика и политика в переходном обществе: кризис взаимодействия / Е. И. Степанов. - М, 2000.

УДК 314.336

Нахабич Н. С.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, студ. 4 к.

ФЕНОМЕН ПРАВЛЯЧОЇ ЕЛІТИ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ МЕХАНІЗМІВ ФОРМУВАННЯ ТА РЕПРОДУКЦІЇ

В статті здійснена систематизація теоретичних підходів щодо розуміння принципів соціальної ідентифікації правлячих елітних груп, а також дана характеристика процесуальних особливостей формування та репродукції правлячої еліти.

Ключові слова: еліта, правляча еліта, соціальна стратифікація, соціальна мобільність.

Актуальність дослідження. Осмислення проблеми соціального статусу та функціональної специфіки правлячої еліти не втрачає своєї теоретичної, тоак і практичної значущості. Видатні мислителі як минулого, так і сучасності. Конфуцій, Платон, Арістотель, Т. Аквінський, Т. Мор, Н. Макіавеллі, Т. Гобс, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, І. Кант, Г. В. Ф. Гегель закладали основи протоелітаристського підходу, який в подальшому отримав розвиток у відомих соціологічних концепціях еліти Г. Моски, В. Парето, М. Міхельса, Ч. Р. Мілза та інших. Проте наукова розробка у XX столітті теорій соціальної стратифікації в межах як об'єктивістських, так і суб'єктивістських соціологічних парадигм призвів до ситуації концептуальної невизначеності змісту самого поняття «еліта». Тому питання про те, чи є еліта «вищим класом», «правлячим класом», або чи є вона «престижною статусною групою», «бюрократією», «номенклатурою» на сьогодні не мають однозначних тлумачень.

Не менш актуальним об'єктом дослідження є з'ясування специфіки соціальних механізмів персонального входження до елітних груп. Слід зазначити, що процес входження індивідів до елітних угруповань – достатньо складний і, певним чином, має латентну форму перебігу. Важко зафіксувати точку, в якій саме відбувається цей перехід у якісно нову форму буття в суспільстві індивідом. І хоча в сучасній соціологічній літературі можна знайти певні пояснення, яким чином еліти виникають у суспільстві, відтворюються та забезпечують формування наступних поколінь управлінців, все ж це питання і досі є відкритим для науковців.

Враховуючи зазначені обставини **метою** даної статті є здійснення систематизації теоретичних підходів щодо розуміння принципів соціальної ідентифікації правлячих елітних груп, а також характеристика процесуальних особливостей їх формування та репродукції.

Насамперед зазначимо, що сам процес соціального функціонування правлячої еліти як суспільно визнаного соціального лідера передбачає жорсткий відбір серед охочих зайняти відповідну позицію. Суспільство продукує різноманітні бар'єри, задля забезпечення вибору кращих серед кращих. З іншого боку, ці позиції заохочуються суспільством за допомогою різноманітних механізмів підтримання престижу, економічної забезпеченості, тощо. Таким чином підтримується постійний приріст бажаючих досягти владних повноважень. Що до основних теоретичних аспектів визначення поняття «еліта», то можна цілком погодитися із думкою відомого українського соціолога А.Ручки, який вказує на два концептуальних варіанта визначення та вживання даного поняття. «Перший пов'язаний з повсякденною мовою, де під елітою розуміють сукупність людей, які вирізняються зі свого оточення, а тому визначаються як « обрані» чи « добірні». Другий варіант використовують у соціальних науках, переважно у соціології і політології, де під елітою розуміють насамперед групу людей, які є носіями виразних політико управлінських якостей і функцій» [1, с. 13].

Підкреслюючи наукову значущість другого варіанту розуміння змісту поняття «еліта», А.Ручка вказує на доцільність виокремлення та розрізнення *класичних* та *некласичних* теорій еліти. На наш погляд, значно більшим евристичним потенціалом відзначається інша класифікація, яка базується на виділенні п'яти основних типів теорій еліти: макіавеллістичні теорії, ціннісні концепції еліт, теорії демократичного елітизму, концепції плюралізму еліт, ліволіберальні концепції еліт [2, с. 637-639; 3]. Кожна з цих теорій по-своєму виокремлює структуру даної соціальної групи, визначає основні поняття, в рамках яких вона може бути описаною, тих соціальних акторів, які відіграють головну роль, таким чином формуючи свій власний кут бачення специфіки даної соціальної групи. Коротко простежимо основні риси цих підходів та окреслимо класичних представників.

❖ *Макіавеллістичні теорії*, за якими еліта виокремлюється за рахунок тих позицій які вона займає у суспільстві та тих функціональних особливостей, які ці позиції у собі несуть. Саме тому, цей підхід також називають функціональним або ще позиційним. Головний акцент – на ролі еліти у суспільстві, параметрах групової згуртованості, на механізмі функціонування. Підкреслюється визнання невідворотності елітарності будь-якого суспільства, а також розгляд еліти як групи осіб, що володіють певними ресурсами і отримують матеріальні і нематеріальні цінності у максимальному розмірі. Головні теоретики даного підходу – Гаєтано Моска та Роберт Міхельс.

Моска вводить поняття правлячого класу, для позначення такої соціальної групи, що виконує всі політичні функції, монополізує владу та користується відповідними привілеями. Основні характеристики даної групи це:

- високе положення в суспільній ієрархії;
- військова сила;
- наявність священного сану;
- багатство;
- перевага народження;
- відповідний рівень знань та досвід керування.

Окрім того, правлячий клас має в собі дві основні характеристики, котрі відрізняють його від маси. Перша – це його організованість, що зовсім не притаманна останнім. Другою, особливістю, на думку Моски, є моральна вищість над керованою масою, що виправдовує владу меншості [4]. Концепція Роберта Міхельса проявляється перш за все через призму дослідження ним механізмів партійного лідерства. Він звертається до розгляду процесів викрісталізації олігархії через поступовий захват позицій у демократичному суспільстві. В такому випадку, еліта несе, з одного боку функціональний характер, адже зосереджується на відповідних позиціях, а з іншого – вона виступає окупантом цих позицій, поступово обмежуючи доступ до них та до можливості впливати на певні владні рішення пересічних громадян. Тобто, таким чином, він схиляється до розуміння процесів елітарності не через індивідів, їх якості, тощо, а через саму систему суспільства яка прагне до самоукріплення в рамках диктатури олігархії [5].

❖ *Ціннісні концепції еліт*. Еліта трактується як прошарок суспільства, згуртований на основі турботи про загальне благо. У еліту входять видатні особистості, які довели своє уміння ставити громадське вище особистого, що володіють особливими моральними та інтелектуальними якостями. Еліта будується не на принципі "блакитної крові", а за принципом результативності і висувається самим суспільством, яке зайняте постійним удосконаленням своїх керівників. Основні теоретики даного напрямку – Вільфредо Парето, Хосе Ортега-і-Гассет. Саме Парето у праці «

Соціалістичні системи» вперше вводить термін «еліта», який тлумачить як соціальну групу, яка наділена найкращими показниками у своїй сфері [6, с. 273-285]. Вчений розрізняє два типи еліт: еліти-лиси та еліти-леви. Перший тип характеризується хитрістю, навичками переконувати, обходити гострі кути, в той час як другий – консервативно настроєний, робить ставку на силові методи та не здібний на компроміси. Саме зміна цих типів еліт і складає основний закон розвитку суспільства за Парето – «закон циркуляції еліт». Поряд з елітою у суспільстві, на думку вченого, існує контреліта – це така соціальна група, котра має всі характеристики еліти, але через певні особливості не може виконувати владні повноваження. Однак досягнувши певного етапу свого розвитку, може зайняти місце еліти. Тут потрібно також зазначити, що за одними показниками Парето можна віднести до макіавеллістів, а за іншими – до ціннісного підходу. В рамках даної роботи, ми відносимо цю концепцію до останнього типу за для його кращої ілюстрації.

❖ *Теорії демократичного елітизму.* Суть закладена в формулі "Еліта повинна правити, щоб влада народу вижила". Демократія розуміється як таке правління еліт, котре схвалюється народом. Основні теоретики – М.Вебер, Й.Шумпетер, С.Ліпсет, Дж.Сарторі.

❖ *Концепції плюралізму еліт.* В цій теорії доволіно розширюється коло еліт: до них відносять будь-яке більш-менш структуроване об'єднання, за висловом Р.Даля, «тих, хто попереду» [7, с.30]. Місце соціальних груп як учасників (суб'єктів) політичного процесу прийняття владних рішень посіли еліти різних соціальних та професійних груп. Саме численність елітних груп, конкуренція та консенсус між ними щодо основних «правил демократичної гри» і цінностей демократії визначають можливості владного впливу різних елітних груп. Головний представник та засновник даного напрямку – Р.Даль, серед інших – О.Штаммаєр, Д.Рісмен, С.Келлер та інші. Основні положення даної концепції

- еліта неоднорідна, а складається з кількох елітарних груп. Вплив кожної з них чітко обмежується певною галуззю діяльності. Плюралізм еліт визначається різноманітністю соціальних груп: економічних, професійних, релігійних, демографічних;
- суспільство представлене безліччю груп інтересів політики, кожна з яких виділяє власну еліту і контролює її;
- поділ на еліту і масу носить умовний характер. Еліти "відкриті" для включення в свої ряди найбільш активних, здібних і результативних представників мас;
- конкуренція між елітами запобігає монополізації влади з боку однієї з них;
- політична влада розосереджена між усіма конкуруючими групами[2;3].

❖ *Ліволіберальні концепції еліт.* Головний елітоутворюючий чинник згідно з їх концепцією – це важливі командні позиції, керівні посади, які займають представники еліти. І це не тільки політичні діячі, а також і керівники, посадові особи різних корпорацій, військові, інтелектуальні діячі, службовці з високим суспільним статусом, у яких головна мета – це забезпечення власного панування. Основні представники - Ч.Р. Міллс, Р.Міллібанд та інші.

Яскраво представлена в праці «Владна еліта» Ч.Р.Міллса, опонує прибічникам плюралістичного підходу, і в якості основної ідеї висунув тезу про однорідності (гомогенності) еліти. Еліта - це прошарок людей, що займають стратегічні командні пости, і який складається з політиків, представників бізнесу та військових. Ці три сфери розширюються та взаємопов'язуються одна з одною настільки, що будь-яке прийняте рішення впливає на кожну з них і повинно певною мірою узгоджуватись. Більш того, ці три соціальні інститути проникають і у такі сфери суспільного життя як культура, релігія, освіта тощо. Збіг основних інтересів дозволяє їм приймати спільні рішення, що мають наслідки для народу. Гомогенність еліти визначається близькістю біографій, спільністю стилю життя, яку поділяє системою цінностей. Міллс звернув увагу на такі засоби консолідації еліти, як шлюбні узи; освіта, яку представники елітарних кіл отримують в одних і тих самих престижних приватних школах, а потім і університетах; дружні зв'язки; членство в аристократичних клубах. Найважливіші рішення, на думку вченого, приймаються головним чином в рамках неофіційного спілкування. Політолог зробив висновок про неможливість відкритих еліт: рекрутування в еліту здійснюється з власного середовища. Доступ ж у неї для представників неелітарних верств ускладнений безліччю соціальних бар'єрів. Міллс відкинув тезу прихильників плюралістичної теорії про розосередження влади між групами. На відміну від них він вважав, що тенденцією сучасного суспільства є концентрація влади в руках єдиної еліти[8].

В рамках даної роботи ми вважаємо доцільним визначити **правлячу еліту** суспільства як таку сукупність індивідів, котра реально здатна впливати на суспільне життя і реалізовувати власні інтереси за допомогою політичних, економічних, культурно-ідеологічних чинників.

Таке «персоніфіковане» визначення не означає заперечення важливості ідентифікації конкретних статусних ознак правлячої еліти. Якщо говорити про механізми утворення такої специфічної соціальної групи як правляча еліта, необхідно розрізняти можливі види цих механізмів, адже під собою вони, по-суті, мають зовсім різне значення, різні принципи функціонування; окрім того, всі вони в різній мірі, зосереджені в кожному суспільстві, однак в залежності від того, якого типу механізми переважають, утворюється різноманітна специфіка суспільств. В одних суспільствах переважають механізми планового контролю за утворенням кожного наступного покоління правлячої еліти, в інших – більше «працюють» механізми конкуренції, активності членів соціуму. Такі розбіжності обумовлені, з одного боку культурно-історичними особливостями кожного соціуму, а з іншого боку –

саме вони і обумовлюють ці особливості, адже ми говоримо про таку групу, котра творить соціальну реальність, задає вектори розвитку, створює і підтримує відповідні культурні зразки. Саме тому дуже часто говорять про відповідність типу суспільства типу еліт, даючи при цьому характеристику кожному з них на основі відкритості/закритості можливості доступу всіх членів до владних позицій.

Зазначимо, що протягом свого історичного розвитку цивілізації набули особливої значущості декілька основних видів збереження та передачі владних повноважень. Окреслимо основні поняття, що характеризують їх.

Формування – це специфічний процес утворення соціальної групи, який включає в себе всі наведені нижче процеси (репродукція, селекція, рекрутація, синтез, мобільність, тощо). Це найширше, в даному контексті, поняття, як включає себе як природні чинники утворення, так і планування. Формування еліти присутнє у будь-якому суспільстві, адже є невід'ємною частиною механізму прагнення його до самоорганізації.

Репродукція – це процес відтворення соціальної групи, з прагненням до збереження певного зразку, в той момент, коли застарілі члени цієї групи змінюються новими. Цей процес також частково носить у собі природний характер, але частка планування підсилюється. Окрім того, такий процес є офіційно затвердженим в різноманітних правових документах і регулюється, таким чином, соціумом. котрі мають високі показники в певних сферах суспільного буття, а тому є бажаними в даній групі як такі, що покращать її якісні характеристики. Рекрутація направлена на пошук обдарованих, цікавих з точки зору соціальності, осіб, індивідуальність яких формується природним шляхом, а не механізмом селекції. Таким чином, рекрутація – це процес-пошук, процес, активним елементом якого є пануюча еліта, а не індивіди, що претендують на її позиції. Так, наприклад, у США діє ціла система грантів, премій, стипендій, котрі надаються обдарованим індивідам за певні їх досягнення. Дуже часто, ці гранти діють не лише на території Америки, а й по всьому світу. Потім поступово відбувається залучення цих осіб до певних навчальних або професійних програм, реалізуючи таким чином ідею «притоку мізків» до країни, їх поступову асиміляцію і отримання професійних, обдарованих, високоорганізованих членів соціуму, для подальшого їх залучення до відповідних посад. Частково, на даному прикладі, можна побачити поєднання механізму рекрутації з механізмом селекції, про яких йдеться далі.

Селекція – цілеспрямований процес підготовки та відбору індивідів до групи за певними характеристиками, з метою покращення її якісної характеристики. Загалом, можна зазначити, що якщо мова йде про таку статусні групи як еліта, то селекція відбувається на основі освіти, соціального становища, частково – походження, індивідуальних рис індивіда. В деяких країнах, наприклад у СРСР, цей механізм мав вираження в окремих установах, метою яких було вирощення нових, угідних партії та ідеології, керівних кадрів. Так, якщо не відходити від прикладу, то в радянському союзі цей механізм включався в життя індивідів вже з малечку, як окремий вид соціалізації, через такі організації як «жовтенята» - «піонери» - «комсомольці», і закінчувався ВПШ – Вищою Партійною Школою, де формувалася дійсна еліта суспільства, керівні кадри партії. Паралельно, індивід проходив й інші етапи соціалізації, однак не причетність до цих організацій створювало жорсткі соціальні бар'єри, котрі значно стримували розвиток індивіда в кар'єрному аспекті, науковому і повністю перекривали доступ до стратегічно важливих посад. Таким чином, на основних позиціях опинялися ті індивіди, котрі мали уявлення про всі шаблі функціонування держави, про те, яким чином необхідно керувати цим суспільством в рамках тих задач і уявлень, що були покладені, індивіди – що дуже часто були відірвані від етнічної батьківщини і становилися космополітами за своїми уявленнями. Зараз, у пострадянських країнах, такі організації зруйновані, їх функції частково перебрали на себе інститути освіти, а також організації типу скаутингу. Однак більшою мірою вони виконують інші функції, аніж ідеологічну пропаганду чи відбір, тому в цих суспільствах на передній план в селекції виходять такі ознаки індивіда як соціальне становище, походження, а також індивідуальна наполегливість, амбіційність, тощо.

Часто, при розгляді механізмів селекції, рекрутування до еліт нових елементів, поділяють ці механізми на дві відповідні схеми: *систему гільдій та антрепренерську систему* [2, 3]. Для першого типу характерним є:

- Закритість, відбір претендентів на більш високі посади найчастіше з розташованих нижче прошарків самої еліти; повільний, еволюційний шлях угору.
- Висока ступінь інституціоналізації процесу відбору, наявність численних інституційних фільтрів – формальних вимог для зайняття посад(вік, стать, партійність та інше).
- Невелике, відносно закрите коло електорату – людей, що здійснюють відбір кадрів.
- Тенденція до відтворення вже існуючого типу лідерства.
- Відносно другого типу, можна зазначити наступне:
- Відкритість, широкі можливості для представників різноманітних соціальних груп претендувати на місце в еліті.
- Невелика кількість інституціональних фільтрів.
- Широке коло електорату.
- Висока конкурентність відбору та першочергове значення індивідуальних якостей претендентів.

Перший тип характеризується груповою мобільністю індивідів, другий тип – індивідуальною. Однак необхідно розуміти, що мова йдеться, перш за все, про такі-собі ідеальні типи за Вебером, а отже, в чистому вигляді ці системи в буденному житті майже не зустрічаються. Таким чином, ми фіксуємо зовсім різні відтінки того, як можливе утворення еліти. Залишається питання – яким чином це відбувається. Розглянемо детальніше цей аспект.

Правляча еліта, це певне специфічне утворення суспільства, і хоча, з одного боку є сумою різних елітних груп, з іншого боку – вона все ж несе у собі більше. Однак, перш за все, необхідно розглянути основні функції соціальних елементів правлячої еліти, що базуються на тій соціальній ролі, що кожен з них відіграє у суспільстві, і котра обумовлена тими соціальними статусами, які мають ці елементи у соціумі:

- Політична еліта – публічне прийняття рішень та несення за їх реалізацію відповідну відповідальність.
- Економічна еліта – роль неформального лідера, що латентно впливає на прийняття відповідних рішень.
- Управлінська еліта – керівна та організаторська роль у процесі прийняття рішень.
- Культурна еліта – генерує ідеї, виступає раціоналізованим чинником у процесі прийняття рішень.
- Ідеологічна еліта – виступає в ролі акумулятора соціальних настроїв, генеруючи соціально-нормативні основи соціуму та створюючи нові інтелектуальні конструкції.

Однак, правляча еліта утворюється і функціонує за законами синергетики. Синергетика - (від грец. *Sinergeia* - спільна дія) - науковий напрямок, що досліджує процеси самоорганізації в природних, соціальних і когнітивних системах. *Правляча еліта – це завжди більше, ніж проста сукупність її членів, груп.* Якщо схематично визначити співвідношення та взаємозв'язки між елітними групами в рамках правлячої еліти, то можна побачити, що управлінська і ідеологічна еліти пронизують усю структуру правлячої еліти, перша – за рахунок формально-бюрократичного характеру, друга – за рахунок надструктурної особливості свого існування. Основу правлячої еліти, в залежності від типу суспільства створює або політична еліта(що є характерним для суспільств східного типу), або економічна еліта(такий розподіл є притаманним суспільствам західного типу). Культурна еліта, при цьому, займається, переважно, процесом соціалізації та «виращуванням» нових членів суспільства.

Таке поєднання елементів у власне правлячу еліту відбувається, на нашу думку, за рахунок двох основних механізмів – мобільності та синтезу внутрішньоелітних груп.

Мобільність еліт – входження в еліту, переміщення кадрів всередині політичної системи і вихід з еліти. Елітну мобільність в пострадянських країнах, на думку О. Криштановської та М.Шульги, визначають такі фактори:

1. Більш висока в порівнянні з іншими групами конкуренція між кандидатами на посаду, яка виникає на всіх поверхах політичної ієрархії.
2. Невизначеність вимог до кандидатів, які повинні відповідати умовам, які ніде не оголошуються.
3. Елітна мобільність схильна до значно більшої регламентації і планування, ніж інша професійна мобільність, так як існує інституціоналізований кадровий резерв для поповнення вакантних посад.
4. Мобільність еліти регламентується не стільки трудовим законодавством, скільки внутрішньогруповими нормами.

5. На відміну від усіх інших професій входження в еліту є наділенням індивіда первинним політичним капіталом, який він може розвинути або залишити без змін[9, 10].

Окрім зазначеного механізму соціальної мобільності індивідів, потрібно також виокремити ще один важливий механізм утворення правлячої еліти.

Синтез еліт базується на можливості індивідів займати одразу декілька статусних позицій. Таким чином, індивід може бути одночасно, наприклад, Президентом України, вченим, ідеологічним і духовним лідером нації, тощо.

Окрім цих двох процесів, переміщення, одночасного обіймання індивідами різних позицій, потрібно також розуміти специфіку міжособистісних відносин. Так, наприклад, ще Ч.Р.Міллс[8] зазначав важливість існування та функціонування елітарних клубів за інтересами для підтримання зв'язків між індивідами в цій групі. Саме він наголошував на тому, що дуже часто найважливіші рішення приймаються саме тут, у неформальній обстановці, а не при офіційних зустрічах, тощо. Саме за рахунок членства в таких клубах можливо досягти того чи іншого соціального положення, адже при цьому «працюють» механізми поруки та рекомендації з боку впливових осіб.

Таким чином ми можемо виокремити основні риси індивідів, які входять до правлячої еліти:

- Представники елітних груп повинні визначатися певною мірою інтенсивністю соціально-психологічних якостей, що забезпечили б можливість реалізації основних соціальних функцій. Це стає можливим, перш за все, за рахунок освіти та походження, що обумовлює належне виховання індивіда.
- Серед визначальних якостей, у сучасному світі можна виділити владну спроможність індивіда, багатство, знання та професіональні навички, ну і, звичайно, соціальне становище індивіда, його статус, престиж.

- Елітна група виступає референтною як для представників еліти, так і для поза елітних груп. Референтною – тобто такою, з нормами, цінностями, структурою, смисловим наповненням якої індивід співвідносить себе.
- У сучасному світі визначальними для визначення місця елемента у даній специфічній соціальній групі перш за все є важливим не походження індивіда, а сфера його діяльності.
- Окрім статусу, головною детермінантою у становищі індивіда у соціальній ієрархії еліт є його міжособистісні зв'язки, як в середині, так і у відповідності з позаелітними групами. Особливо це стосується тієї сфери в якій реалізується владні повноваження індивіда та суміжні за специфікою сфери.

Загалом формування правлячої еліти – це процес, без якого не існує жодного суспільства, жодного режиму, тощо. Саме від того, яким чином він реалізується залежить якісні характеристики еліти, її функціональні можливості, тощо.

Висновки: 1. Проблематика формування такої специфічної соціальної групи, як правляча еліта, є актуальною для дослідження процесів життєдіяльності будь-якого суспільства. Розуміння того, яким чином формується та здійснює свій соціальний вплив найбільш активний соціальний актор, має важливе теоретичне та практичне значення. 2. Процеси формування та репродукції правлячої еліти, залежать від конкретного типу суспільства. Чим більш демократичним та відкритим є суспільство, тим більшою кількістю механізмів цей процес реалізується; чим більш суспільство є закритим – тим більше превалюють механізми номенклатурних призначень, контролю з боку «старих» членів еліти та формальності виборів (якщо такі взагалі передбачені). 3. В демократичних суспільствах процеси мобільності правлячої еліти обумовлюються складним поєднанням механізмів селекції та рекрутації. Саме дією даних механізмів забезпечується синтез еліти – тобто корпоративна єдність правлячої еліти як специфічної соціальної групи

Література: 1. Ручка А.О. Еліти і демократія: вступ до проблематики // Соціологічна освіта і наука в Україні: Зб. наук. пр.- Вип. 1 – К.: МАУП, 2000 – С. 13-17; 2. Российская социологическая энциклопедия / Под общей ред. Г.В.Осипова. – М.: НОРМА-ИНФРА, 1999. – 672с.; 3. Ашин Г.К., Охотский Е.В. Курс элитологии / Г.К. Ашин., Е.В.Охотский.- М.: Спортакадемпред, 1999- 220с. 4. Моска Г. Правящий класс / Г.Моска // Социологические исследования – 1994. № 12. С. 97-117; 5. Михельс Р. Социология политической партии в условиях демократии /Михельс Р.// Диалог».- 1990.- № 5.- С.44-54; 6. Парето В. Социалистические системы / В.Парето //Теоретическая социология: Антология: В 2-х ч.- М.: Книжный дом «Университет», 2002.- Ч.1.- С.249-313; 7. Даль Р. О Демократии / Р.Даль. - М.: Аспект Пресс, 2000.- 208с.; 8. Миллс Ч.Р. Властвующая элита / Ч.Р.Миллз / Пер. с англ. Е.И.Розенталя[и др.]. Предисл. В.Е.Мотылева [с. 5 - 21]. Ред. Л.Я.Розовский. – М.: Изд-во иностранной лит-ры, 1959 - 543 с. 9. Крыштановская О. Современные концепции политической элиты и российская практика [Електронний ресурс]/ Крыштановская О./ Журнал «Мир России» 2004. Т. XIII. № 4. С. 3-39// — Режим доступа: <http://www.ecsocman.edu.ru/text/18994104>; 10. Шульга М.О. Особливості процесу зміни правлячих еліт у період системної трансформації суспільства / М.О.Шульга // Українське суспільство на порозі третього тисячоліття.- К.: Інститут соціології НАН України. 1999.- С. 155-168

УДК 316.61

Кожекіна Л.Ю.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, аспірант

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ПІДХОДІВ ТА НАПРЯМІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ СУЧАСНИХ СТРУКТУРНИХ ЗМІН

Проводиться порівняльний аналіз досліджень політичної соціалізації 50-60-х рр. ХХ ст. та напрямів досліджень, які існують на сьогоднішній день. Аргументовано, що у ХХІ ст. політична соціалізація демонструє певні особливі риси, що вимагає розробку нових підходів до її дослідження. Робиться висновок, що сучасні дослідження політичної соціалізації мають розглядати цей процес як на масовому рівні, так і на рівні індивідуальному, з використанням теоретичних і емпіричних методів та узагальнень. Також аналізуються перспективи створення загальної теорії політичної соціалізації та перешкоди на цьому шляху.

Ключові слова: політична соціалізація, теорія політичної соціалізації, політична система, ідентичність, глобалізація.

Актуальність дослідження. Будь-яке дослідження соціальних і політичних проблем передбачає вибір теорії, оскільки в ній накопичується продуктивний дослідний досвід. Розвинена теорія вказує перспективний напрямок подальшого аналізу, виконуючи методологічну функцію. Наукові дослідження політичної соціалізації, які інтенсивно розвиваються в західному